

УДК 159.9:331.108]:347.962

DOI <https://doi.org/10.32689/maup.psych.2024.3.3>**О. КАЗАЧУК**

магістр права Академії адвокатури України, аспірантка спеціальності 053 Психологія, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом»

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВІДБОРУ КАНДИДАТІВ У СУДДІ: АНАЛІЗ ПСИХОЛОГІЧНИХ ЯКОСТЕЙ ЧОЛОВІКІВ ТА ЖІНОК

У статті проведено аналіз гендерних аспектів професійно-психологічного відбору кандидатів на посаду судді, з особливим акцентом на виявлення відмінностей у психологічних характеристиках чоловіків і жінок. Дослідження спрямоване на ідентифікацію ключових професійно важливих якостей, таких як мотиваційні особливості, стресостійкість, рівень емоційної стабільності та стилі ухвалення рішень, які впливають на ефективність виконання судових обов'язків. Особлива увага приділяється мотиваційним чинникам, оскільки вони визначають рівень зацікавленості та внутрішньої готовності кандидатів до виконання професійних обов'язків судді. Визначено, що чоловіки й жінки можуть мати відмінні мотиваційні пріоритети, що обумовлено як соціокультурними, так і психологічними особливостями. Також розглядається рівень стресостійкості кандидатів у судді при відборі, який є вирішальним для успішної діяльності судді в умовах високого психологічного навантаження. Гендерні відмінності в цій сфері аналізуються з точки зору адаптивних стратегій, здатності до подолання стресу та розвитку психологічної стійкості. Окремим аспектом дослідження є емоційна стабільність, оскільки вона впливає на здатність приймати зважені рішення та уникати емоційного вигорання. Гендерні особливості емоційної стабільності розглядаються в контексті здатності зберігати об'єктивність, особливо під час розгляду емоційно складних справ. Стиль ухвалення рішень, який включає швидкість, аналітичність та обґрунтованість рішень, також досліджується з урахуванням гендерних відмінностей. Отримані результати можуть стати теоретичною та практичною основою для удосконалення процедур професійного відбору суддів, зокрема у напрямку забезпечення рівноправності та об'єктивності оцінки кандидатів обох статей.

Ключові слова: гендерні відмінності, професійний відбір, психологічні якості, мотиваційні особливості, суддя, кандидат, стресостійкість, емоційна стабільність, прийняття рішень, стратегії.

O. Kazachuk. GENDER FEATURES OF PROFESSIONAL PSYCHOLOGICAL SELECTION OF JUDICIAL CANDIDATES: ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL QUALITIES OF MEN AND WOMEN

The article analyzes gender aspects of the professional psychological selection of candidates for the position of judge, with a specific focus on identifying differences in the psychological characteristics of men and women. The study aims to identify key professionally significant qualities, such as motivational features, stress resistance, emotional stability, and decision-making styles, which influence the effectiveness of judicial responsibilities. Special attention is paid to motivational factors, as they determine the level of interest and internal readiness of candidates to fulfill the professional duties of a judge. It is found that men and women may have different motivational priorities, shaped by both sociocultural and psychological factors. The level of stress resistance of judicial candidates is also considered during the selection process, as it is critical for a judge's successful performance under high psychological pressure. Gender differences in this area are analyzed in terms of adaptive strategies, stress management capacity, and the development of psychological resilience. Emotional stability is examined as a separate aspect of the study, given its impact on the ability to make balanced decisions and avoid emotional burnout. Gender-specific characteristics of emotional stability are explored in the context of the ability to maintain objectivity, particularly when addressing emotionally complex cases. Decision-making style, which includes speed, analytical approach, and rationale, is also studied with regard to gender differences. The results obtained can serve as a theoretical and practical foundation for improving judicial selection procedures, particularly in ensuring equality and objectivity in evaluating candidates of both genders.

Key words: gender differences, professional selection, psychological qualities, motivational characteristics, judge, candidate, stress resistance, emotional stability, decision-making, strategies.

Гендерні особливості професійно-психологічного відбору кандидатів у судді є актуальним аспектом сучасної юридичної практики, який дозволяє краще розуміти взаємозв'язок між психологічними якостями та ефективністю виконання професійних обов'язків у судовій сфері. Виявлення таких особливостей у чоловіків та жінок допомагає сформулювати цілісний підхід до підбору кандидатів, а також створює умови для реалізації рівних можливостей у професійному розвитку суддів незалежно від статі. Жінкам у професійній сфері, зокрема у суддівській діяльності,

часто важче досягати кар'єрних успіхів через подвійний тягар, що включає професійні та сімейні обов'язки. Стереотипне сприйняття жінок як основних виконавців домашніх і виховних завдань часто створює додатковий бар'єр на шляху до здобуття освіти та кар'єрного зростання. Вона одночасно виступає фахівцем у роботі та виконує обов'язки матері, дружини, дбайливої доньки – ролі, які традиційно нав'язані суспільством і на які часто дивляться як на «жіночі» сфери відповідальності. Сімейні обов'язки, такі як виховання дітей, догляд за членами родини, хатні

справи, навіть у сучасному суспільстві часто вважаються жіночими обов'язками. Жінки відчують, що повинні реалізувати себе у цих ролях досконало, адже саме на них покладено суспільні очікування щодо створення затишку та добробуту у сім'ї. На практиці це стає значною перешкодою для тих жінок, які прагнуть професійної реалізації. До того ж, у поєднанні з суддівською діяльністю, що вимагає не тільки якісної фахової підготовки, а й великої емоційної витримки та значного часу на саморозвиток, жінці складно балансувати між сімейними і професійними ролями.

Кар'єрний шлях судді потребує тривалої та інтенсивної освіти, а також проходження додаткових тренінгів, напрацювання практичного досвіду. Однак для багатьох жінок ця дорога є складною внаслідок того, що сімейні обов'язки забирають чимало ресурсів, які могли б бути спрямовані на професійний розвиток. Наприклад, жінка-суддя, яка має маленьких дітей, стикається з постійним балансуванням між роботою та доглядом за дітьми, що вимагає значного часу і сил. Їй доводиться будувати свій графік так, щоб приділяти увагу як справам, що стосуються прийняття судових рішень, так і потребам своєї родини. Це часто призводить до ситуацій, коли жінки обмежують свої кар'єрні амбіції, обираючи або повільніший шлях професійного розвитку, або працю на півставки, що знижує їхні можливості для кар'єрного просування. Крім того, жінки, які досягають успіхів у суддівській кар'єрі, часто стикаються з суспільним тиском через порушення «традиційного» розподілу гендерних ролей. Їх успіх у судовій системі сприймається як щось незвичне, що породжує додатковий тиск, адже очікується, що «справжня жінка» повинна перш за все займатися сімейними справами. Жінці, яка прагне досягти кар'єрного успіху, доводиться долати ці стереотипи і працювати у подвійно напружених умовах: поєднувати кар'єрний розвиток з підтримкою «ідеального образу» матері та господині. Саме тому ми переконані, що суддівська кар'єра для жінок може вимагати значних додаткових зусиль та витривалості. Жінка-суддя не лише виконує свої професійні обов'язки, що вимагають високого рівня фахових знань та моральної витримки, але й змушена долати упередження, пов'язані з її гендером. Це створює ситуацію, коли жінкам, попри їхні професійні здібності, доводиться виборювати своє місце у професії, яка тривалий час сприймалася як традиційно «чоловіча».

Відповідно, жінки у суддівській системі часто стикаються з перешкодами, що базу-

ються на гендерних стереотипах. За даними досліджень Куравської Н. В., у суспільстві існує тенденція до оцінювання жінок через призму упереджених поглядів, які передбачають, що жінки менш схильні до професійних ролей із високим рівнем відповідальності [5, с. 57]. Дане явище має декілька тлумачень. По-перше, суспільні очікування щодо «жіночих» ролей часто асоціюються з меншою схильністю до конфліктів та високим рівнем емоційної чутливості, що може бути трактовано як недолік у суддівській діяльності, де необхідна об'єктивність і твердість. По-друге, існують культурні та історичні чинники, що сприяють сприйняттю суддівської посади як «чоловічої» професії, що ускладнює проникнення жінок у цю сферу. Зокрема, суддівську посаду часто сприймають як таку, що вимагає «чоловічих» якостей – жорсткості, об'єктивності, схильності до прийняття рішень у критичних умовах. Така позиція, на нашу думку, є хибною, оскільки в сучасному судочинстві важливими є також якості, які традиційно вважаються «жіночими»: співчуття, розуміння, здатність до встановлення діалогу. Наприклад, у сімейних справах чи справах, що стосуються захисту прав дітей, емпатія та здатність до спілкування можуть сприяти більш справедливому та об'єктивному вирішенню конфліктів. Водночас, як зазначає професійна легенда та культурна ікона американського судочинства, Гінзберг Рут Бейдер, рівні можливості для обох статей у судовій системі є дуже важливими, оскільки саме різноманіття підходів та точок зору дозволяє досягти більш об'єктивних результатів у процесі правосуддя [6, с. 120]. Тому ми переконані, що судова система, яка враховує гендерні аспекти, може стати більш гнучкою та адаптивною до різноманітних соціальних ситуацій, що виникають у суспільстві.

Аналіз психологічних відмінностей між чоловіками та жінками свідчить про важливість інтеграції гендерного підходу у процес відбору суддів. Команда вчених Богдан Ж. та Мовчан Я. відзначають, що жінки загалом характеризуються високою здатністю до емпатії, а також розвиненими комунікативними навичками [2, с. 89]. Можемо допустити, що жінки можуть краще розуміти емоційні стани інших людей, що є особливо цінним у ситуаціях, де мова йде про складні моральні та етичні дилеми. Наприклад, у справах, пов'язаних із домашнім насильством або спадковими конфліктами, здатність до емпатії може допомогти судді краще зрозуміти обставини справи та прийняти більш справедливе рішення. Вони здатні тонше сприй-

мати емоційні сигнали, що може бути корисним у випадках розгляду сімейних спорів, справ, пов'язаних із питаннями захисту дітей, чи в інших контекстах, де необхідно враховувати психологічний стан учасників процесу. На нашу думку, ця особливість є потужним інструментом для забезпечення справедливого та емоційно-збалансованого підходу у судовій практиці. Наприклад, у справах про опіку над дітьми суддя, який володіє високим рівнем емпатії, може більш ефективно розуміти потреби дітей та приймати рішення, які найбільше відповідають їхнім інтересам. Чоловіки, з іншого боку, традиційно проявляють схильність до ризику та швидкого прийняття рішень, що може бути корисним у випадках, де необхідно оперативно реагувати на ситуацію або приймати рішення у контексті складних юридичних обставин, що вимагають швидкої реакції [3, с. 150]. Така схильність до ризику іноді є перевагою у справах, де є багато невідомих факторів або де є потреба у швидкому прийнятті рішення. Наприклад, у справах, пов'язаних з економічними злочинами чи терористичними актами, швидке прийняття рішень може бути актуальним для забезпечення безпеки суспільства. Водночас, слід пам'ятати, що здатність до швидкого прийняття рішень може супроводжуватися підвищеним рівнем стресу, тому важливо забезпечувати кандидатам-суддям відповідну психологічну підтримку та підготовку для збереження їхнього професійного здоров'я. Це може включати регулярні тренінги зі стрес-менеджменту, психологічні консультації із психотерапевтами та інші заходи, спрямовані на підтримку психологічного благополуччя суддів.

Професійно-психологічний відбір, який враховує такі гендерні особливості, може значно покращити процес судочинства, дозволяючи обирати тих кандидатів, які найбільш підходять для виконання складних завдань у різних видах судових справ. Як зазначає Голова Вищого господарського суду України у відставці, заслужений юрист України та доктор юридичних наук, Демченко С. Ф., важливо забезпечити психологічну готовність суддів до виконання своїх обов'язків [4, с. 23]. Тобто, відбір повинен включати не лише оцінку професійних знань та навичок, але й аналіз особистісних характеристик, таких як стресостійкість, емоційна стабільність, здатність до саморегуляції та етичні принципи. Відтак, на нашу думку, методики відбору мають не просто оцінювати рівень знань кандидатів, а і враховувати їхню психологічну здатність до справедливого, етич-

ного, стресостійкого судження. Ми вважаємо, що системний підхід до відбору, де враховуються особисті психологічні характеристики кандидатів, дозволяє створити збалансовану судову систему. Наприклад, використання інтерв'ю з відкритими питаннями, психометричних тестів та симуляційних завдань може допомогти оцінити різні аспекти особистості кандидата, що є важливими для ефективного виконання суддівських обов'язків.

Кандидат юридичних наук, начальник відділу науково-методичного забезпечення підготовки суддівського корпусу Національної школи суддів України, Фулей Т. І. акцентує увагу на необхідності гендерної рівності у здійсненні правосуддя. Вона вважає, що різноманітність у суддівському корпусі сприяє більш справедливим рішенням, а також дозволяє мінімізувати ризик ухвалення односторонніх чи упереджених рішень [7, с. 45]. На нашу думку, гендерна різноманітність у судовій системі є основою для формування об'єктивного судочинства. Суддя, який представляє певну гендерну групу, привносить у процес розгляду справ специфічні підходи та перспективи, що допомагають більш цілісно оцінювати ситуацію. Наприклад, у справах, пов'язаних із гендерною дискримінацією чи сексуальними домаганнями, суддя-жінка може краще розуміти нюанси та особливості таких випадків, що сприяє більш справедливому та чутливому вирішенню справ. Це підтверджує і дослідження Ради Європи щодо покращення доступу жінок до правосуддя у країнах Східного партнерства [10]. Результати цих досліджень свідчать, що забезпечення гендерної рівності сприяє не тільки підвищенню рівня справедливості, але й створює більше можливостей для жінок реалізувати свій професійний потенціал у юридичній сфері.

З нашої точки зору, гендерний підхід у відборі суддівських кадрів має бути інтегрований на всіх етапах цього процесу. Це включає створення прозорих критеріїв відбору, які не базуються на стереотипах, а враховують реальні психологічні та професійні якості кандидатів. Наприклад, методики оцінки повинні бути розроблені таким чином, щоб забезпечити об'єктивність та справедливість незалежно від статі кандидата. Це може включати використання нейтральних психометричних тестів, професійних симуляцій та структурованих інтерв'ю, які оцінюють конкретні навички та якості, необхідні для суддівської діяльності. Також важливо впроваджувати програми підготовки та розвитку для суддів, які б враховували гендерні особливості. Це може включати тренінги зі стрес-менеджменту, емоційного

інтелекту, комунікативних навичок та інших аспектів, які сприяють ефективному виконанню суддівських обов'язків. Такі програми допоможуть не лише підвищити професійну компетентність суддів, але й забезпечити їхню психологічну готовність до виконання складних завдань у судовій практиці.

Для забезпечення гендерної рівності та врахування психологічних особливостей кандидатів у судді, пропонуємо наступні практичні рекомендації:

1) Варто створити комітети з гендерної рівності, тобто, відбір кандидатів у судді повинен здійснюватися спеціальними комітетами, які мають представників обох статей та фахівців з гендерних досліджень, що дозволить забезпечити баланс у оцінці кандидатів та уникнути упередженості.

2) Має бути використання багаторівневих оцінювань, тобто, процес відбору повинен включати різні етапи оцінювання, такі як тестування на професійні знання, психологічні тести, інтерв'ю та практичні завдання, що дозволить комплексно оцінити кандидата з різних аспектів.

3) Варто розвивати обізнаність про гендерні стереотипи. Пропонуємо проведення тренінгів та семінарів для членів відбіркових комітетів з метою підвищення їхньої обізнаності про гендерні стереотипи та їх вплив на процес відбору.

4) У деяких випадках вважаємо доречним впровадження анонімного відбору, тобто, певні етапи відбору, такі як тестування, мають проводитися анонімно, щоб уникнути впливу гендерної упередженості на результати оцінки.

5) Переконані, що регулярний моніторинг та оцінка процесу відбору дозволять виявляти та усувати потенційні бар'єри для кандидатів різної статі.

Гендерна рівність у судовій системі є важливим елементом для досягнення демократичних принципів та створення збалансованої судової практики. Ми впевнені, що подальші дослідження у цій галузі дозволять ще точніше адаптувати методики відбору кандидатів, враховуючи не тільки індивідуальні психологічні характеристики, але й соціокультурні чинники, які впливають на професійну діяльність суддів. Наприклад, врахування культурних особливостей та традицій може допомогти краще розуміти та підтримувати різноманітність у суддівській системі. Недооцінка професійних навичок кандидатів через їхню стать – це не лише морально та етично неприпустимо, але і суперечить принципам справедливості, якими має керуватися судова

система. Гендерна дискримінація у відборі кандидатів у судді не лише обмежує можливості для жінок, але і знижує якість судової системи загалом, оскільки зменшує різноманіття поглядів та підходів до вирішення юридичних питань.

Для подальшого вдосконалення процесу відбору суддів рекомендується проводити додаткові дослідження з акцентом на культурні та соціальні аспекти гендерної рівності, що дозволить більш точно адаптувати методики професійно-психологічного відбору кандидатів у судді, враховуючи не тільки індивідуальні психологічні характеристики, але й соціокультурні чинники, які впливають на професійну діяльність суддів. Наприклад, дослідження може включати аналіз впливу різних культурних контекстів на сприйняття суддівської діяльності та гендерних ролей у суспільстві. Також важливо розробляти програми підтримки та розвитку для суддів, які враховують гендерні особливості та сприяють професійному росту представників обох статей. Це може включати менторські програми, професійні тренінги та інші заходи, спрямовані на підвищення кваліфікації та психологічної готовності суддів до виконання своїх обов'язків.

Висновки із проведеного дослідження. Отже, гендерні особливості у професійно-психологічному відборі кандидатів у судді відображаються у низці ключових аспектів. Жінки мають схильність до емпатії та розвинених комунікативних навичок, що сприяє кращому розумінню емоційних аспектів справ та створенню конструктивного діалогу під час судового процесу. Водночас, чоловіки проявляють здатність до швидкого прийняття рішень та схильність до ризику, що є важливим у ситуаціях, де необхідна швидка реакція. Ми вважаємо, що врахування цих гендерних особливостей є важливим для забезпечення справедливості та об'єктивності у судочинстві. Використання комплексного підходу до професійно-психологічного відбору, де враховуються як особисті якості кандидатів, так і їхня гендерна специфіка, допомагає формувати систему правосуддя, здатну забезпечити різнобічний погляд на кожну справу.

Гендерна рівність у судовій системі є важливим елементом для досягнення демократичних принципів дотримання верховенства права та створення збалансованої судової практики. Ми впевнені, що подальші дослідження у цій галузі дозволять ще точніше адаптувати методики відбору кандидатів, враховуючи не тільки індивідуальні психологічні характеристики, але і соціокультурні чин-

ники, які впливають на професійну діяльність суддів. Тому, інтеграція гендерного підходу у професійно-психологічний відбір кандидатів у судді є не лише етичним обов'язком, але і стратегічною необхідністю для створення ефективної, справедливої та об'єктивної судової системи. Це сприятиме подоланню стереотипів, забезпеченню рівних можливостей для всіх кандидатів та підвищенню загальної якості судових рішень, що, в свою чергу, зміцнить довіру суспільства до системи правосуддя. Успішна реалізація гендерно-чут-

ливого підходу у професійно-психологічному відборі кандидатів у судді потребує комплексних зусиль з боку законодавців, судових органів, освітніх установ та громадськості. Важливою є не лише перегляд методик відбору, але і зміна суспільних уявлень стосовно ролі чоловіків та жінок у судовій системі. Лише таким чином можна забезпечити створення справедливої, об'єктивної та ефективної судової системи, яка відповідає вимогам верховенства права та забезпечує захист прав і свобод кожної людини та громадянина.

Література:

1. Бергер Джон. Чарівні слова. Що казати і писати, аби досягати свого. Пер. з англ. Анастасія Дудченко. Київ. Наш формат. 2024. 208 с.
2. Богдан Ж., Мовчан Я. Гендерна психологія: навчально-методичний посібник. Харків: Друкарня Мадрид, 2021. 155 с.
3. Гендерні дослідження: прикладні аспекти: монографія. В. П. Кравець, Т.В. Говорун, О. М. Кікінежді та ін. за наук. ред. В. П.Кравця. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан. 2013. 448 с.
4. Демченко С. Ф. Складники ефективності господарського судочинства. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 2 (14). С. 21–27.
5. Куравська Н. В. Гендерні стереотипи як джерело гендерної дискримінації та сексизму. *Збірник наукових праць: психологія. 22-ге вид.* 2018. С. 55–62.
6. Рут Бейдер Гінзберг, «Моїми словами». Пер. з англ. Ната Гриценко. Видавництво. 2021. 396 с.
7. Фулей Т.І. Гендерна рівність при здійсненні правосуддя. Вид. 2-ге, випр. Київ. ВАІТЕ. 2016. 180 с.
8. Черновський О. К. Когнітивні ілюзії судочинства. *Європейські перспективи*. 2013. № 7. С. 110–114.
9. Юридична психологія: підручник. за заг. ред О. М. Бандурки. Харків: Майдан. 2018. 684 с.
10. Improving Women's Access to Justice in Five Eastern Partnership Countries. URL: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805938fb> (дата звернення: 30.10.2024).